

ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА

СПЕЦИФИКА ТЛУМАЧЕННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ ДЖ. ЛОККА ТА ДЖ. БЕРКЛІ У СУЧАСНІЙ БРИТАНСЬКІЙ КРИТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

В. В. Загороднюк

аспірант кафедри історії філософії філософського факультету
Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

hidden1g@yahoo.com

Анотация

Загороднюк Вячеслав Валериевич. Специфика на интерпретацията на философските концепции на Джон Лок и Дж. Беркли в съвременната британска критическа литература. Статията е посветена на спецификата на съвременните трактовки на философските концепции на Джон Лок и Дж. Беркли в англоезичните критически източници. На примера на такива автори като Дж. Бенет и М. Айерс са показани актуалните подходи към анализа на философията на Новото време като цяло и на британския емпиризъм в частност. Основната разлика между британските и отечествените изследвания се явява това, че в първите се използва проблемния подход. Това позволява на авторите по-внимателно да изучават противоречивите моменти в концепциите на Джон Лок и Дж. Беркли и да намират правилните решения. Сред проблемите, засегнати в тази работа, ще отделим анализа на концепта „идея“ във философията на Джон Лок, анализа на проблема за материалната субстанция и др. такива.

Ключови думи: емпиризъм; идея; концепция; материална субстанция.

Abstract

Viacheslav Zagorodniuk. The Specifics of J. Locke's and G. Berkeley's Philosophical Concepts Interpretation in Modern British Critical Literature . The article is devoted to the specifics of understandings of J. Locke's and G. Berkeley's philosophical conceptions in modern English-speaking critical sources. Actual approaches to the analysis of the philosophy of New Age in general and British empiricism in particular are shown by the examples from such authors as J. Bennet and M. Ayers. The main difference between British and native researches, is that the first ones use problematic approach. This allows the authors to research contradictory moments in J. Lockes and G. Berkeleys conceptions and to find possible solutions for those contradictions. The analysis of "idea" concept in J. Lockes philosophy, the parsing of the material substance problem and few others are among the main themes of this article.

Key words: empiricism; idea; concept; material substance.

Анотація

Загороднюк В'ячеслав Валерійович. Специфіка інтерпретації філософських концепцій Дж. Локка і Дж. Берклі в сучасній британській критичній літературі. Стаття присвячена специфіці сучасних трактувань філософських концепцій Дж. Локка і Дж. Берклі в англомовних критичних джерелах. На прикладі таких авторів як Дж. Беннет і М. Айерс показані актуальні підходи до аналізу філософії Нового Часу загалом

і британського емпіризму зокрема. Основною відмінністю між британськими та вітчизняними дослідженнями є те, що в перших використовується проблемний підхід. Це дозволяє авторам більш ґлибоко вивчати суперечливі моменти в концепціях Дж. Локка і Дж. Берклі і знаходити правильні рішення. Серед проблем, порушених у цій роботі, виділимо аналіз концепту «ідея» у філософії Дж. Локка, аналіз проблеми матеріальної субстанції і т. і.

Ключові слова: емпіризм; ідея; концепт; матеріальна субстанція.

Постановка проблеми. Спосіб, у якій концепції Дж. Локка та Дж. Берклі трактуються у сучасній британській критиці, суттєво відрізняється від звичного для нас аналізу. Однією з вихідних тез більшої частини вітчизняних або російськомовних публікацій на цю тему є підкреслення розмежування філософських систем Нового Часу на емпіризм та раціоналізм. Філософи, які умовно відносяться до першої течії, розглядаються у контексті протистояння з тими, яких прийнято вважати прибічниками другої течії. У британських критичних джерелах можна помітити відхід від цієї традиції. Наприклад, відомий дослідник новочасної філософії Г. Брекен прямо називав Дж. Берклі «британським раціоналістом» [5, 18]. Подібну оцінку, але вже творчості Дж. Локка, надавав критик М. Айєрс [2, 39]. Відхід від розуміння емпіризму та раціоналізму як діаметрально протилежних течій відкриває доволі цікавий обрій для досліджень. Адже філософські кола Британії, Франції, Німеччини, Нідерландів у 17-18 століттях були щільно пов'язані між собою, а їх представники вдавалися до плідного листування. Можливо їхні концепції варто розглядати саме у якості синтезу різноманітних та подеколи протилежних одна одній теорій. Так, зокрема, великий вплив одне на одного фіксуємо у порівнянні концепцій Дж. Локка та Г. Ляйбніца, Дж. Берклі та Н. Мальбранша. При цьому, незважаючи на часто відмінні погляди, їхнє листування швидше нагадує спробу сумісними зусиллями прийти до певного результату, аніж певні непорозуміння.

Відзначимо ще одну відмінність, яка відрізняє британську критичну літературу від вітчизняної. Це різниця полягає у самому підході до критичного аналізу. Англійська філософська спільнота, перебуваючи під сильним впливом аналітичної філософії, схильна до того, щоб зосереджувати увагу на конкретних проблемах. Таким чином, дослідники виокремлюють для себе цікаву їм тему, та поглиблено над нею працюють. Їхнім завданням є не повний опис концепції того чи іншого мислителя – вони намагаються розв'язати тільки певну, окрему проблему. Це може бути або суперечливе положення у концепції, або термінологічна невизначеність. Часто такою проблемою буває неточність або помилка, якої припустився автор такої концепції. У цьому випадку сучасники шукають шляхи, якими можна її виправити. Вітчизняна ж традиція, навпаки, схильна до того, щоб у одній праці висвітлювати усю концепцію загалом, не зупиняючись та не зосереджуючи увагу на окремих деталях. Такий підхід є корисним при написанні історико-філософських підручників, але навряд чи робить честь серйозним спеціалістам з філософії Нового Часу. Для більш наглядної ілюстрації британського стилю критики, розглянемо аналіз концепції Дж. Локка та Дж. Берклі, здійснений відомими сучасниками філософами Дж. Беннетом та М. Аерсом.

Виклад основного матеріалу. Навколо положень концепції Дж. Локка свого часу відбувалися гострі дискусії як у Британії, так і за її межами, а її критичне осмислення відомих суперечностей перетворилось й на джерело витоків творчості таких філософів як Дж. Берклі, Д. Г'юм, Г. Ляйбніц. Популярною вона залишається і у наш час – щороку виходить доволі значна кількість найрізноманітніших праць, присвячених концепції цього мислителя. З 2001 року почав виходити навіть спеціалізований журнал «Дослідження Локка», у якому публікуються виключно тільки статті, присвячені його філософії. Основними осередками таких досліджень є Британія та США, де в останні роки можна констатувати й нове пожвавлення цікавості до британського емпіризму загалом. Щоправда, у американській традиції Дж. Локка

здебільшого розглядають як політичного філософа у зв'язку з тим, що його праці суттєво вплинули й на процеси формування цієї держави.

Надзвичайно цікавим у цьому відношенні є аналіз терміну «ідея» з концепції Дж. Локка, який, безперечно, є одним з центральних у теорії пізнання британського мислителя. Дж. Беннет починає свій огляд концепції Дж. Локка саме зі спроби відповісти на запитання про те, що ж саме являє собою поняття «ідея» у творчості цього мислителя? На думку критика, однозначну відповідь на це запитання надати доволі важко. Ще важче вірно інтерпретувати цей термін в контексті його застосування у текстах.

Дж. Беннет пропонує структурувати розуміння Дж. Локком терміну «ідея» за допомогою п'яти основних значень, які можна знайти в тексті. Для цього він вводить акронім «pitmac» (perceiving and imagining, thinking, meaning, a priori knowledge, classifying) – що можна перекласти як: (1) сприйняття та уява, (2) мислення, (3) значення, (4) апіорне знання, (5) класифікація [4, 2].

Для доведення актуальності такої класифікації він наводить наступні приклади:

1. Коли я бачу щось кругле, або коли я уявляю щось кругле, то я маю ідею круглого.

У цій ролі ідеї є чуттєвими даними – тим, що ми безпосередньо отримуємо від наших органів сприйняття. Такі ідеї даються нам у «чистому» вигляді.

2. Під час мислення про коло – якщо, наприклад, я цікавлюсь чи є круглі об'єкти на Марсі – я користуюсь своєю власною ідеєю кола.

Перший і другий спосіб вжитку поєднує те, що Дж. Беннет називає «concept-empiricism», відповідно до якого усе, що є у нашій думці, походить з чуттєвого досвіду.

3. Коли я розумію або осмислено вживаю слово «коло», Я надаю йому значення, асоціюючи його з моєю власною ідеєю кола.

Дж. Беннет переходить від 2 до 3 пункту за допомогою тези про те, що зміст людських виразів залежить від того, якими думками або концептами вони передаються. Таку тезу Дж. Беннет називає переходом від «concept-empiricism» до «meaning empiricism». По-іншому це можна назвати переносом акцентів з концептів (як явищ зовнішнього світу, які ми отримуємо у перцепції) на значення (які ми надаємо завдяки роботі свого розуму). Механізм сприйняття у такому випадку діє наступним чином: отримуючи враження певного об'єкта, людина асоціює його з ідеєю, яку вона начебто вже має.

4. Я розумію, що кожне коло є простою фігурою, досліджуючи власну ідею кола.

Таким чином, на думку Дж. Беннета, Дж. Локк постулює можливість апіорного знання. Однак, на відміну від раціоналістів, які обстоювали теорію існування вроджених ідей, для британського мислителя апіорне знання полягало у можливості віднаходження зв'язків поміж концептами (ідеями).

5. Коли я класифікую що-небудь як щось кругле, або коли я оцінюю певну річ як круглу – я роблю це, зважаючи на те, як така класифікація або оцінка співвідносяться з моєю власною ідеєю кола.

Тобто, ідеї роблять нас здатними класифікувати речі та об'єднувати їх у певні групи за подібністю або іншими ознаками. Відбувається це наступним чином: усі наші ідеї є одиничними, але мають властивість об'єднуватися поміж собою. Розум, у свою чергу, спроможний класифікувати речі, асоціюючи їх з подібними до класифікованих речами. Таким чином, одна ідея може бути придатною для позначення кількох речей. Аналізуючи такий підхід до класифікації, Дж. Беннет стверджує, що він має очевидні недоліки. З допомогою цієї теорії, стверджує він, Дж. Локк намагається створити універсальну техніку для оцінювання речей за видами. Ця спроба не може бути вдалою, оскільки неможливо вживати якусь техніку класифікації, не маючи можливості хоч якось впорядкувати ідеї. Наприклад, для того щоби вживати техніку, яку пропонує Дж. Локк, людина має бути спроможною класифікувати свої ідеї. Таке твердження є досить слушним. Більш того, воно є актуальним не тільки у застосуванні до проблем класи-

фікації. Якщо поглянути на теорію Дж. Локка більш уважно, можна зробити висновок й про те, що одним з найбільш її уразливих місць є пояснення процесу, або ж самого факту виникнення «перших ідей» у людської істоти. Його теорія може добре «працювати» лише тоді, якщо за умову буде обраний факт наявного існування у людини певного досвіду, який й дозволяє їй впорядковувати, класифікувати та поєднувати ідеї. Узагальнюючи цю проблему, можна сформулювати її наступним чином. За Дж. Локком, ідеї потрапляють у наш розум за допомогою почуттів та рефлексії. Також він стверджує, що наш розум має здатність асоціювати ідеї одна з одною та класифікувати їх на роди та види. Залишається не зрозумілим лише той факт, коли саме та у який спосіб людина отримує цю здатність.

Наступною проблемою, що привертає увагу, є і взаємовідношення між ідеями та концептами. Як ми вже мали можливість переконатися, Дж. Локк вживає термін «ідея» у надзвичайно широкому значенні. Досить часто це призводить до плутанини та непорозуміння. Цей факт відмітив й Г. Ляйбніц, який стверджував, що Дж. Локк не здійснює необхідного розмежування відчуттів та інтелекту. Замість цього німецький мислитель запропонував чуттєві дані називати «зображеннями», а інтелектуальні «ідеями». Дж. Беннет, однак, не погоджується з такою думкою Г. Ляйбніца і стверджує, що ми маємо бути обережними, коли кажемо, що «ідея» у Дж. Локка може використовуватися для позначення не тільки зображень, що надаються почуттями, але і бути властивістю інтелектуальних концептів. Для того, щоб розібратися у цій проблемі більш докладно, Дж. Беннет пропонує прояснити можливі значення терміну «концепт».

У першому можливому значенні ми, на його думку, говоримо про концепти як про людські уявлення. Прикладом може бути фраза: «Його судження про дії інших багато свідчать щодо його уявлення про відповідальність». Друге можливе значення пов'язується з тим, що ми зазвичай говоримо про концепти як про об'єктивні, інтерсуб'єктивні речі, про які ми можемо знати апіорі. У цьому випадку розуміння та інтерпретації значення терміну «концепт» Дж. Беннет пропонує наслідувати відому працю «Думка», написану у 1918 році Г. Фреге.

Розглядаючи перший варіант вжитку терміну «концепт», Дж. Беннет пише про те, що у даному випадку актуальніше буде говорити про зв'язок одиничного відчуття з відповідним інтелектуальним актом, аніж про концепти, які є постійними, усталеними результатами рефлексії.

Другий варіант аналізу терміну «концепт», на його глибоке переконання, також у повній мірі не відповідає тому, що ми можемо знайти у працях Дж. Локка. Натомість Г. Фреге визначає концепт як те, що знаходиться (перебуває) у іншій, «третій» реальності – поза часом та простором. Відповідно, підґрунтя деяких людських знань знаходяться у цій іншій, «третій» площині – і це пояснює той факт, що зовсім різні люди мають однакові уявлення про світ. Це твердження зіграло дуже велику роль у формуванні концепції модальних істин. Однак чи можна таке трактування і розуміння значення терміну «концепт» вживати при аналізі теорії Дж. Локка? Проблема у такому випадку з'являється наступним чином: «концепт» (і для Г. Фреге, зокрема) неначе втрачає свою суб'єктність. Фактично, він починає бути інтерсуб'єктивним. Британський мислитель, натомість, завжди писав про знання людської істоти, яка таким знанням володіє. Він ставить на меті дослідити те, яким саме чином людина отримує свої знання, і тому його «ідея» – це феномен «тут» і «тепер» перебування у нашому мисленні.

Єдиним розділом «Досвіду про людське розуміння», у якому Дж. Локка можна запідрозрити у апеляції до модального знання, є розділ присвячений обґрунтуванню геометрії. На його думку, геометричні відношення є очевидними для людей, оскільки вони віднаходяться завдяки розгляду відношень між іншими ідеями, і саме тому люди настільки легко та одноставно сприймають аксіоми та правила цієї науки.

Оглянувши локкове розуміння ідей у їх можливості редукції до концептів, Дж. Беннет констатує той факт, що перші до других не зводяться. Відбувається так тому, що вони є сприйняттями-копіями наших вражень і, відповідно, завжди залишаються одиничними за своєю природою. Концепт як явище передбачає складність, цілісність та деяку невизначеність.

Проте існують ідеї, які можна тлумачити за допомогою терміну «концепт». Такими є складні ідеї, які за своєю природою і є модальними.

Втім, попри закономірність описаної вище думки Дж. Беннета, термін концепт все ж може бути корисним при аналізі локкових ідей. Однак не для відповіді на запитання: «Чим є ідеї за Джоном Локком?» А швидше для того, «яке ж саме визначення можна надати «ідеї» Дж. Локка?» Нагадаємо, що окрім визначення Г. Фреге, яке пов'язане з апеляцією до «третьої реальності», існує і більш розповсюджене розуміння концепту як загального уявлення, чогось такого, що є зрозумілим і не потребує додаткових визначень. Саме так Дж. Локк ставився до терміну «ідея», вважаючи його достатньо простим для того, щоби не вимагати додаткових пояснень. Дж. Беннет абсолютно правий у своєму твердженні про те, що у випадку, де мова йде про конкретну ідею або сукупність ідей, вони не є концептами – оскільки вони завжди надані відчуттями і є чіткими та зрозумілими, навіть попри те, що не передають справжній стан речей. Але, якщо ми намагаємось визначити цей термін загалом, у всій повноті його можливих значень та використання у «Досвіді про людське розуміння», то слово «концепт» здається найбільш адекватним для вираження сенсу мовленого.

Як ми вже зазначали, концепції Дж. Локка присвячено дуже багато критичних праць, тому оглянути їх усі, на жаль, немає можливості. Доводиться обирати найцікавіші, та ті, що прямо стосуються теми нашого дослідження. Однією з таких праць є і стаття «Субстанція, реальність і великі мертві філософи», автором якої є відомий британський філософ та занадто новочасної філософії, М. Айєрс. У цій праці критик розглядає локкову теорію матеріальної субстанції у досить незвичний спосіб. Традиційно цю теорію піддають нищівній критиці та вважають однією з найслабших ланок у теорії британського мислителя. М. Айєрс натомість стає на захист цієї теорії та намагається пояснити мотиви, які змусили Дж. Локка визнати матеріальну субстанцію такою, що існує.

Свої роздуми він починає з констатації того, що Дж. Локк описує субстанцію як «відносну та неясну». Вона є такою, тому що її призначення – позначати те, що стоїть за якість, або, точніше, «підтримує» їх. Але слід розуміти, що така «підтримка» є швидше метафорою. Британський філософ не зміг знайти більш коректного слова для того, щоби показати відношення між субстанцією та якість. Важливим є той момент, що, попри таку невизначеність, Дж. Локк не надає жодного приводу сумніватись у тому, що він вважав субстанцією такою, що реально існує. Коли він критикує існуючі концепції субстанції, то має на меті швидше заперечення теорії про те, що ми можемо мати достовірну інформацію про її природу. Це пов'язано з однією з головних задач «Досвіду про людське розуміння» – подоланням догматичної філософії.

М. Айєрс зосереджує увагу на тому, що слід розуміти різницю між тогочасними догматизмом, який знаходив свої прояви у численних реінкарнаціях античних або середньовічних теорій, та раціоналізмом, який намагався закласти підвалини нової філософії, що прагнула науковості та логічності своїх побудов. Критик пише з цього приводу наступне: «Він ніколи не стверджував, що раціоналізм, у дійсності, це птах без крил. Насправді, він свідомо сумніваючись або анти догматичний раціоналіст, і уявна невідповідність між його «емпіризмом» та раціоналізмом є міфом» [1, 40]. Дуже сміливе твердження, однак М. Айєрс береться його обґрунтувати, стверджуючи, що локкова концепція матеріальної субстанції дуже добре пасує до його раціоналізму. Її основне значення – показати, що за нашими простими ідеями якостей та сил стоїть щось інше, а саме те, що вони мають відношення до реальної дійсності. Саме на цьому базується його віра у теоретичну можливість побудови демонстративного природознавства, яке б базувалось на зрозумілих та чітких ідеях, які, у свою чергу, є адекватними відповідниками реальності. Таке завдання, у свою чергу, також підтверджує тезу про близькість позиції Дж. Локка до позицій раціоналізму – оскільки таку мету перед собою ставили такі представники останнього, як Р. Декарт, Г. Ляйбніц, Б. Спіноза та інші.

Що ж можна сказати з приводу такого розуміння субстанції та теорії Дж. Локка загалом? У першу чергу, хотілось би відзначити той факт, що близькість мислителів емпіриків до раціоналістів є фактом, який досить важко не помітити, знайомлячись з їхніми текстами. Подібні завдання, часте звернення до аксіом математики, прагнення до логічної несуперечливості – те, що об'єднує цих мислителів. Сюди ж можна записати і термінологію, у якій більша частина понять є спільними. Тому можна зробити висновок про те, що протистояння раціоналізму та емпіризму, яке багато хто вважає лейтмотивом новочасної філософії, було, здебільшого, міфом.

Повертаючись до проблеми субстанції, зазначимо, що теорія М. Айєрса має право на життя, оскільки вона надає ще одне пояснення феномену причини, завдяки якій Дж. Локк ввів це поняття до своєї теорії. Вдалося критику також показати і його важливість для концепції британського мислителя. Єдиною проблемою залишається та сама «нечіткість та невизначеність». І це, до речі, також об'єднує Дж. Локка з раціоналістами. З тією лише різницею, що у підвалинах концепції першого можна знайти матеріальну субстанцію, на яку незрозумілим чином «спираються» якості, а у концепціях інших присутній Бог, існуванням якого можна пояснити усі моменти, які не можна логічно обґрунтувати. Щодо феномену субстанції, зазначимо, що М. Айєрсу також не вдалося відповісти на запитання про те, яким чином реальність перетворюється на ідею, або як саме субстанція переходить у певну якість.

Від певних концептів та ідей у філософії Дж. Локка перейдемо далі. Наступною темою, що викликала цікавість дослідників, зокрема, і Дж. Беннета, була критика матеріалізму, здійснена Дж. Берклі. Її неординарність полягала у тому, що, критика поширювалася не лише на філософських опонентів-раціоналістів, але і на прямого попередника за течією емпіризму, Дж. Локка.

Яким же саме чином Дж. Берклі критикує існування матеріальної субстанції? У першу чергу він апелює до здорового глузду, констатує, що кожна людина, яка перебуває у здоровому глузді, вочевидь не здатна знайти у своєму розумі нічого іншого, окрім ідей. Матеріальна субстанція є лише однією з таких ідей, і тому її також не варто онтологізувати. Якщо ж спробувати розглянути її як явище, що об'єктивно існує, то ми не можемо навести жодного демонстративного доказу цього факту. Також Дж. Берклі стверджує, що, досліджуючи роботи філософів-матеріалістів, він не побачив жодного доказу, який би міг переконати його у існуванні матерії. Адже зазвичай воно просто береться на віру, оскільки людині важко припустити, що увесь її світ складається лише з ідей.

Дж. Беннет починає свій розгляд атаки на матеріалізм з тези «матерія суперечить здоровому глузду». При цьому він зазначає, що Дж. Берклі у своїй критиці матеріальної субстанції зайшов надто далеко, стверджуючи, що усе з чим ми маємо справу – це ідеї, та що ідеї існують лише тоді, коли сприймаються. Він наводить два доволі цікавих, хоча і не нових заперечення. Перше закладене у площині людської фізіології: Беннет апелює до того факту, що наші очі або вуха цілком очевидно сприймають те, що є відмінним від ідей. Останні, натомість, таке є змістом нашого розуму. Таким чином, розкритикувавши матерію, Дж. Берклі ставить людину у досить невизначене положення – цілком незрозуміло у якому середовищі вона існує, і чим саме є зміст її сприйняття. Загалом, цей аргумент є майже універсальним у вжитку до емпіричної філософії – і, справді, цього недоліку не уникали ані Дж. Локк, ані Дж. Берклі, ані Д. Г'юм. Їхні теорії чудово працюють з готовими ідеями, ідеями, які вже колись потрапили до нашого розуму, однак пояснення того, звідки вони з'явилися у цьому розумі, видається усім їм занадто важким.

Наступне його заперечення висувається проти тези «ідеї існують тільки коли сприймаються». Це положення вочевидь суперечить здоровому глузду. Наприклад, якщо все відбувається саме за теорією Дж. Берклі, то коли дерево в лісі падає і цього ніхто не чує, то звука падіння немає. Цілком зрозуміло, що це не так, і що злам дерева, який відбудеться у такому випадку також буде абсолютно реальним. З огляду на це стає зрозумілим, що Дж. Берклі у своїй атаці пішов задалеко. Однак і критика Дж. Беннета має слабке місце – як можна помітити, тут нічого не сказано на захист саме матерії, мова йде про реально існуючі речі, а не

про абстрактну матеріальну субстанцію.

Наступним пунктом, який критикує Дж. Беннет, є теза про те, що начебто «немає жодних доказів існування матеріальної субстанції». Одразу скажемо, що це пункт також не є вільним від недоліку вказаного вище – від ототожнення реального світу з матеріальною субстанцією. У доведенні, яке пропонується критиком, останній апелює до людського передбачення і стверджує, що у випадку, коли: «Я прямую до певного місця у Палермо, чекаючи, що Майкл там буде - звичайно, він там є». Мається на увазі те, що ми співвідносимо наші ідеї з певними обставинами та місцями, які існують не тільки у нашій голові. Дж. Беннет зазначає, що якщо б ми виходили з того факту, що існуючими є тільки ті ідеї, які ми сприймаємо, то факт того, що Майкл прийшов у призначене місце був би напрочуд дивовижним. Справа в тім, що у своєму передбаченні ми з усією очевидністю звертаємось до термінів місця та часу матеріального світу. Не маючи можливості передбачати майбутнє та свої дії у ньому, як стверджує Дж. Беннет, людина просто вмирає.

І що б міг відповісти на такий закид Дж. Берклі? Аналізуючи текст «Трактату про людське знання», Дж. Беннет не знаходить там такої відповіді. Єдиним можливим варіантом розв'язання цієї проблеми є припущення про існування могутнього Бога, який зробив так, що я можу робити припущення і вони справджуються. Таким є вихід до якого прийшли мислителі філософської течії «оказіоналізму» - для яких Бог є причиною усього, що відбувається. Однак, їхню позицію Дж. Берклі не поділяв.

Наступною тезою критики матеріальної субстанції була думка про те, що матерія існує, оскільки все, що існує з необхідністю має причину. Таким чином, причиною наших ідей є матерія, яка їх начебто й викликає. Дж. Берклі, натомість, стверджує, що тіла не можуть бути причиною думок, оскільки вони знаходяться у цілковито різних площинах. Причинами ідей, на його глибоке переконання, можуть бути лише ідеї. І у цьому можна погодитись з ним, адже механізм, за рахунок якого матеріальні тіла перетворюються на ідеї, не був чітко прописаний жодним з адептів цієї теорії.

Висновки. Оглянуті проблеми у концепціях Дж. Локка та Дж. Берклі та спосіб їхнього розгляду такими критиками як Дж. Беннет та М. Айєрс дозволяють прийти до наступних висновків. По-перше, метод, за яким увага дослідників сконцентрована на конкретних проблемах у теоріях філософів, а не на цих теоріях загалом, варто визнати таким, що дає плідні результати. Внаслідок такого вивчення, аналітики мають змогу детально дослідити усі аспекти обраної проблеми та знайти можливі шляхи її вирішення. По-друге, слід визнати, що існуюча у вітчизняній філософській спадщині тенденція до того, щоб розглядати емпіризм та раціоналізм як протилежні та заперечуючі одна одну традиції, є, щонайменше, застарілою, і такою, що потребує перегляду.

Література

1. Ayers, M. R. Substance, Reality, and the Great, Dead Philosophers. American Philosophical Quarterly. Vol. 7, No. 1, Illinois: University of Illinois Press, 1970, pp. 38-49
2. Ayers, M. R. Was Berkeley an Empiricist or a Rationalist? – Cambridge: Cambridge University Press, 2005, pp. 34-62.
3. Bennet J. Locke, Berkeley, Hume: Central Themes. – Oxford: Oxford University Press, 1971, 372 p.
4. Bennett J. Learning from six philosophers. V2. – Oxford: Oxford University Press, 2003, 375 p
5. Bracken H.M. Berkeley. – London: The Macmillan Press Ltd, 1974, 173 p.

© **В'ячеслав Валерійович Загороднюк**